

Nee, betekent nee!

Een inhoudsanalyse naar de representatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag in voorlichtingsboeken voor jongeren tussen de 10 en 18 jaar in Nederland

Hannah van der Weide

S3334503

Afdeling gedrag en maatschappijwetenschappen Rijksuniversiteit Groningen

PABA-A412: Bachelor werkstuk

Begeleiders: Brenda Bartelink en Sanne Parlevliet

7 juni 2024

Inhoudsopgave

Inleiding.....	5
Theoretisch kader.....	7
Methode	11
Resultaten	14
Conclusie.....	21
Discussie.....	23
Referenties	26
Referenties van de voorlichtingsboeken	34
Bijlage A.....	35
Deductieve codeboom	35
Bijlage B.....	35
Deductieve en inductieve codeboom.....	35

Abstract

Sexual abuse has been a longstanding global issue. Despite increased attention from the #MeToo movement and policy initiatives, education still falls short in effectively addressing sexual misconduct. There is limited literature on the role of educational books in preventing sexual abuse. This casestudy examines, through content analysis, how these themes are addressed in children's sex education literature. It was expected that these books would cover consent, recognition of situations, impact and consequences, handling of sexual misconduct and reducing the likelihood of such behavior. Content analysis was conducted on seven sexual education books using deductive and inductive coding. The results of each book were compared to identify similarities and differences in the representation of sexual misconduct, consent and boundaries. The analysis revealed that boundaries, healthy sexual relationships, and sexual misconduct were extensively covered with practical tips and examples. The topic of online sexual behavior received less attention, although the books did provide tips for online safety. Despite gaining insight into the representation of sexual misconduct through the research, it does not provide insight into the preventive effectiveness of educational books for young people. Further research is needed to determine if young people utilize these books and how they do so to assess the effectiveness of these books in preventing sexual misconduct.

Key words: sexual abuse, sexual education books, consent, young adults, prevention

Inleiding

Seksuele grensoverschrijding is niet pas sinds de laatste jaren een probleem. Uit onderzoek in 1988 kwam naar voren dat een derde van de vrouwen in Nederland voor hun 16e een vorm van seksueel misbruik hadden meegemaakt (Draijer, 1988). De prevalentie onder vrouwen en mannen wordt sinds 2006 in twee grote onderzoeken naar de seksuele gezondheid van jongeren (Seks onder je 25e; De Graaf et al., 2017) en volwassenen twee keer per jaar vastgesteld (Seksuele gezondheid in Nederland; De Graaf & Wijsen, 2017). Deze studies maken onderscheid tussen seksueel grensoverschrijdend gedrag (verder als SGG) en seksueel geweld (verder als SG). SG houdt manuele (afrekken en vingeren), orale, anale of genitale seks tegen de wil in. SGG voegt daar seksuele aanrakingen en zoenen tegen de wil in aan toe. De laatste resultaten zijn afkomstig uit 2017 en de nieuwe monitor seksuele gezondheid wordt in april 2024 verwacht. Uit de studie voor jongeren bleek dat 14% van de meiden en 3% van de jongens een vorm van SG hadden meegemaakt en 44% van de meiden en 17% van de jongens SGG (De Graaf e.a. 2017). Voor volwassenen geldt dat 22% van de vrouwen en 6% van de mannen heeft SG meegemaakt. Voor SGG geldt dat meer dan de helft van de vrouwen en ongeveer 20% van de mannen dit wel eens heeft meegemaakt (Van Berlo & Twisk, 2017). In 2020 voerde het CBS de Prevalentiemonitor Huiselijk Geweld en Seksueel Geweld (PHGSG) uit in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC). Hieruit bleek 1,6 miljoen personen van 16 jaar en ouder in de afgelopen 12 maanden slachtoffer werd van SG (Akkermans et al., 2020).

Toch werd SGG door het taboe dat er op heerste en slachtoffers die er over zwegen, nauwelijks erkend als maatschappelijk probleem. Na de opkomst van de hashtag #MeToo op 15 oktober 2017 door de Amerikaanse actrice Alyssa Milano naar aanleiding van het misbruik door Harvey Weinstein volgde wereldwijde erkenning voor SGG. Sinds de hashtag begonnen overal ter wereld mensen met het melden van dat zij slachtoffer zijn geweest (Van Berlo, 2022). De Rijksoverheid heeft een Nationaal Actieprogramma Aanpak Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag en Seksueel Geweld opgesteld (2023). In dit rapport wordt benoemd dat door zijn omvang, SGG zeker een maatschappelijk probleem is (CBS, 2022).

SG kan in maatschappelijke context als gendergerelateerd probleem gezien worden, omdat de daders voornamelijk mannelijk zijn en het voornamelijk gericht is tegen vrouwen (Girshick, 2009; Mellins et al. 2017; Armstrong et al., 2018). De literatuur beschrijft ook dat de oorzaak en de instandhouding van SG en SGG voortkomt uit genderstereotypes (Girshick, 2009, p.15; Stevens, 2019). Daarnaast heerst er in Nederland een acceptatiecultuur (Stevens, 2019). Aandacht voor de verandering van genderstereotypen beperkt zich niet alleen tot de

situatie in Nederland, maar Siddaraju (2019) stelt dat de empowerment van vrouwen een essentieel internationaal belang is geworden van de 21e eeuw. In andere woorden, SG wordt gezien als een probleem dat sociaal en cultureel geconstrueerd is dat samenhangt met brede machtsstructuren en sociale ongelijkheid (Armstrong et al., 2018).

In een studie naar de inhoud van onderwijs voor seksuele vorming kwam naar voren dat er weinig aandacht is voor onderwerpen als seksueel misbruik en genderrollen (Torres, 2018). Deze onderwerpen komen kort aan bod, terwijl ze erg belangrijk zijn (Haneem et al., 2021; Schippers et al., 2022). Het onderwijs in Nederland is niet meegenomen in deze studie, maar er blijkt uit internationaal onderzoek dat er te weinig aandacht is voor deze onderwerpen (Torres, 2018). Volgens de Nederlandse overheid heeft het onderwijs voor seksuele vorming als doel om jongeren te leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen seksleven. Dit houdt in dat het onderwijs een instrument is om 'empowerment' te creëren; een concept dat verbonden is met het nemen van controle over het eigen leven (Rowlands 1997; Adams 2008; van Eerdewijk et al. 2017). Naezer (2017) stelt dat academici uit verschillende disciplines betogen dat onderwijs niet tot 'empowerment' leidt (e.g. Freire [1970] 2005; Ellsworth 1989; Gore 1990). Onderzoekers die zich richten op de politiek van seksuele voorlichting (Allen 2005; Rofes 2005; Rasmussen 2012b; Allen 2011; Ringrose 2013) bekritiseerden het onderwijssysteem omdat het gebaseerd was op de doelen die volwassenen stellen. Seksuele vorming is bovendien meer dan alleen onderwijs, maar is breder te trekken naar het concept van 'het opbouwen van seksuele kennis'. Dit suggereert dat seksueel leren ook plaatsvindt buiten de context van formeel onderwijs (zie ook Blake en Aggleton 2016; Byron en Hunt 2017). Byron en Hunt (2017) benadrukken het belang van informeel leren. Uit onderzoek van Herweijer et al. (2004) blijkt dat seksuele voorlichting volgens ouders ook vooral gezien wordt als gezinstak. In deze informele setting spelen voorlichtingsboeken voor seksuele vorming een centrale rol.

Probleemstelling

Seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld zijn al lange tijd een wereldwijd probleem. Hoewel er meer aandacht is gekomen door de #MeToo-beweging en beleidsinitiatieven, schiet het onderwijs tekort in het effectief voorlichten over seksuele grensoverschrijding. In de literatuur is ook weinig te vinden over de rol van voorlichtingsboeken in de preventie van seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag. Het doel van deze casestudie is om door middel van een inhoudsanalyse te onderzoeken op welke manier er aandacht aan deze thema's wordt besteed in voorlichtingsboeken aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: *Hoe wordt het onderwerp seksuele grensoverschrijding*

gerepresenteerd in voorlichtingsboeken voor jongeren tussen de 10 en 18 jaar over seksuele vorming in Nederland?

De onderzoeksvraag is opgedeeld in de volgende deelvragen:

- Uit welke relevante deelconcepten bestaat het concept seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Welke kennis en vaardigheden hebben jongeren nodig zichzelf tegen seksuele grensoverschrijding te beschermen?

Theoretisch kader

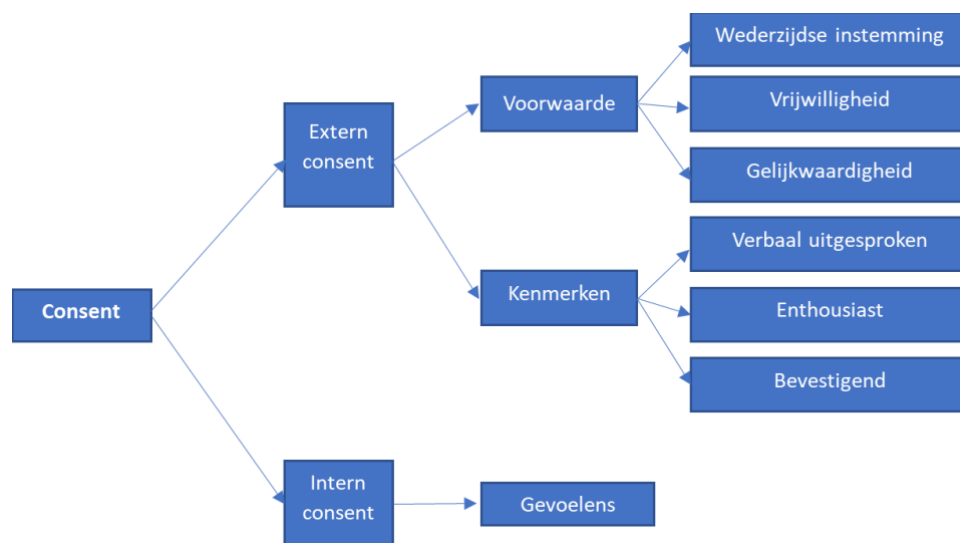
Het centrale concept in de casestudie is SGG. Sexual abuse is de term die in internationaal onderzoek gebruikt wordt in onderzoek naar seksuele grensoverschrijding. Schmutzer (2011) beschrijft 'sexual abuse' als: "*Any sexual act in which the woman or man does not consent.*". Daarnaast is SGG is te definiëren als seksueel gedrag dat over de grens van een van de betrokkenen gaat en waarbij een partner die geen seks wil, wordt overgehaald, beïnvloed, gemanipuleerd, gehanteerd of gedwongen (Kuyper, De Wit, Adam, Woertman, & Van Berlo, 2010). Er wordt volgens Ryan et al. (1997) gesproken van seksuele grensoverschrijding als er bij seksueel gedrag tussen mensen niet wordt voldaan aan wederzijdse instemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid. Bij wederzijdse instemming moeten beide partijen vanuit volledige bewustzijn instemmen, vrijwilligheid gaat over dat er geen druk of een vorm van dwang mag worden uitgeoefend in de seksuele interactie in de vorm van verleiding, beloning, manipulatie en beloftes tot dreiging, chantage, geweld of pijn en bij gelijkwaardigheid gaat over dat er evenwicht is in leeftijd, kennis, intelligentie, aanzien, macht, levenservaring, rijpheid en status.

Academici stellen dat consent en misbruik onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, omdat seksueel misbruik per definitie verwijst naar seksueel contact dat plaatsvindt zonder consent (Jozkowski & Peterson, 2013; RAINN, 2021). Burton et al. (2021) beschrijven dat er geen universele definitie bestaat voor consent en er bestaat veel discussie over wat consent betekent voor verschillende mensen in verschillende contexten (Muehlenhard et al. 2016; Marcantonio, Jozkowski, and Wen-Juo 2018). Hedendaagse modellen benadrukken het belang dat deelname aan seksueel contact verbaal uitgesproken, vrijwillig, bevestigend en enthousiast moet zijn (Friedman and Valenti 2008; Sundaram and Saunston 2016). Dit model van 'affirmative consent' dat Burton et al. (2021) beschrijft, wordt gezien als een 'gouden standaard'.

Javidi et al. (2022) stelt in hun onderzoek naar de relatie tussen consent en seksuele tevredenheid bij jongvolwassenen dat consent multidimensionaal is en bevat: De daadwerkelijke toestemming met de seksuele interactie en iemands gevoel om deel te willen nemen. Onderzoek laat zien dat deze gevoelens van elkaar verschillen, maar dat ze wel aan elkaar gerelateerd zijn (Jozkowski et al., 2014; Muehlenhard et al., 2016; Peterson & Muehlenhard, 2007). Peterson en Muehlenhard (2007) vonden dat mensen soms wel instemmen om deel te nemen, maar dit gevoelsmatig niet willen en vice versa. Intern consent (Jozkowski et al., 2014) verwijst naar de niet waarneembare gevoelens die bij mensen intern spelen die leiden tot de beslissing om in te stemmen met seks (bijv. opwinding en veiligheid). Extern consent wordt geconceptualiseerd als de toestemmingsignalen die worden gecommuniceerd en geïnterpreteerd bij een seksuele interactie (Willis et al., 2019). In Figuur 1 is het model van het concept consent weergegeven dat uit de literatuur naar voren komt.

Figuur 1

Model van het concept consent

Noot. Samengesteld uit de beschikbare literatuur over het concept consent.

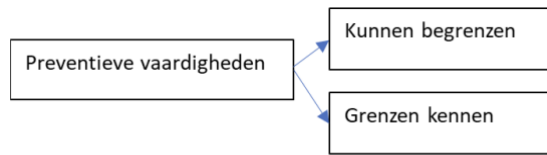
In deze casestudie wordt specifiek aandacht besteed aan het onderwerp seksuele grensoverschrijding en consent in relatie tot jongeren tussen de 10 en 18 jaar. De meest ingrijpende verandering op biologisch, sociaal, psychologisch, maar ook op seksueel vlak maken jongeren door tussen de leeftijd van 12 en 18 jaar (Kohnstamm, 1997). Daarnaast zijn jongeren kwetsbaar wat seksualiteit betreft. Ze worden twee keer zo vaak geconfronteerd met

SGG voor hun 18e dan na hun 18e (Frans & Franck, 2017). Daarnaast is de meest kwetsbare leeftijd is tussen de tien en dertien jaar (Buysse et al., 2014; Krahé, 1998; Symons, Verhetsel & Van Houten, 2013).

Volgens de Nederlandse overheid heeft het onderwijs voor seksuele vorming als doel om jongeren te leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen seksleven (Frans & Klai, 2005, p.7). Onderwijs is een methode om 'empowerment' te creëren; een concept dat verbonden is met het nemen van controle over het eigen leven (Rowlands 1997; Adams 2008; van Eerdewijk et al. 2017). Rowland's analyse vind buiten de formele setting plaats en laat zien dat wanneer jongeren vanuit eigen analyse handelen (1997, 134) dit tot empowerment leidt. Hierbij dienen ze geholpen te worden met het ontwikkelen van eigen thema's (1997, 63), ze hun eigen prioriteiten in hun eigen tempo te mogen stellen (1997, 25) en hun problemen op hun eigen manier aanpakken (1997, 97). Seksuele vorming is dus meer dan alleen onderwijs, maar is breder te trekken naar het concept van 'het opbouwen van seksuele kennis'. Dit suggereert dat seksueel leren ook plaatsvindt buiten de context van formeel onderwijs (zie ook Blake en Aggleton 2017; Byron en Hunt 2017). In het informeel leren spelen voorlichtingsboeken een centrale rol. Voorlichtingsboeken worden in het lexicon van de jeugdliteratuur gedefinieerd als: informatieve boeken over seksualiteit die een van de opvoedingsmiddelen van de seksuele opvoeding vormen (Vos, 1990). Kinderen gebruiken de informatie uit hun omgeving om ideeën te vormen over seks en seks gerelateerde thema's (Levin & Kilbourne, 2009). Deze informatie wordt vaak in de vorm van boeken verstrekt, omdat deze vorm significante effecten laten zien op de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen (Peterson & Lach, 1990). Voorlichtingsboeken helpen jongeren om in informele setting zelfstandig kennis en vaardigheden op te doen over thema's rondom seks. Haneem et al. (2021) stellen dat kwesties met betrekking tot seksueel misbruik kunnen worden aangepakt als kinderen preventieve vaardigheden krijgen om te voorkomen dat ze het slachtoffer worden van seksuele misdrijven. Daarnaast zijn het begrenzen en leren kennen van de grenzen van seksueel gedrag nodig om SGG te voorkomen. Dit is een belangrijk onderdeel van de seksuele opvoeding (Schippers e.a., 2022).

Figuur 2

Preventieve vaardigheden voor grensoverschrijding

Noot. Preventieve vaardigheden volgens Schippers et al., 2022.

Hall (1997) volgt de sociaal constructivistische benadering, die betekenis beschouwd als iets dat gevormd wordt. Door iets te representeren wordt er een betekenis aan gegeven (Hall, 1997, p.5). Hall beschrijft representatie als “the production of the meaning of the concepts in our minds through language.” (Hall, 1997, p. 17). Daarnaast is taal volgens Hall (2010b) een medium om betekenis te verlenen en verspreiden binnen een cultuur. Betekenis werkt op twee niveaus: denotatieve betekenis, een letterlijke interpretatie van een woord of beeld of connotatieve betekenis, die cultureel bepaald is (Hall, 2010b, p. 16; Gripsrud ,2006, p. 16-18). Gripsrud (2006, p. 19) beschrijft cultuur als een 'community of codes', wat impliceert dat betekenis sterk verbonden is met een specifieke culturele context. Het is vooral deze verborgen betekenis die van groot belang is, omdat deze de nuances en interpretaties van een boodschap beïnvloedt. Hier wordt door Danesi (2013, p. 582) factoren aan toegevoegd die een rol spelen in hoe ontvangers de representatie interpreteren: intentie van de auteur, de context waarin de representatie tot stand is gekomen en het doel van de representatie.

Bij representatie van thema's rondom SGG wordt gelet op de intentie, context en het doel van representatie. De intentie van de auteur, deze is om jongeren tussen de 10 en 18 jaar te informeren over thema's rondom seksuele vorming (Vos, 1990). Daarnaast hebben de voorlichtingsboeken een opvoedende functie met als doel om kennis en vaardigheden rondom SGG, grenzen en consent te communiceren aan jongeren. Tot slot is de betekenis van tekst sterk verbonden met de specifieke culturele context. In Nederland is er sprake van een verkrachtingscultuur. Deze term is rond de jaren 70 geïntroduceerd om de culturele normalisatie van SG tegen vrouwen aan het licht te brengen (Phillips, 2017). De verkrachtingscultuur wordt gedefinieerd als een samenleving waarin SG genormaliseerd wordt en waarvan de slachtoffers verweten worden (Peters & Besley, 2019). Verkrachters worden in deze cultuur niet afgebeeld als monsters, maar als producten van een cultuur die geweld tegenover vrouwen toelaat (Phillips, 2017, p. 13). Patriarchale instellingen zorgen

ervoor dat vrouwen geïsoleerd en vernederd worden en voorkomen dat ze hun ervaringen openbaar delen (Peters & Besley, 2019).

Voor jongeren geldt daarnaast dat hun opvattingen invloed hebben op hun ervaringen met grensoverschrijdend gedrag. In onderzoek van Harreveld (2009) naar ervaringen van meisjes in het uitgaansleven is gevonden dat meisjes die van tevoren hadden bedacht wat ze wel of niet wilden op het gebied van seksualiteit, minder ervaringen hadden met SGG. Met deze culturele achtergrond in het achterhoofd wordt in de boeken ook gelet op welke manier er aandacht, de daders, schuld, het delen van ervaringen na grensoverschrijding en het vooraf kennen van grenzen wordt besteed.

Methode

Om de hoofd- en deelvragen te beantwoorden is de inhoud van voorlichtingsboeken voor seksuele vorming geanalyseerd. Er is een kwalitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd, met als doel de representatie van het onderwerp seksuele grensoverschrijding in voorlichtingsboeken te achterhalen. Er is gebruik gemaakt van hybride coderen, een combinatie van deductief en inductief coderen (Boeije, 2005). De deductieve methode is een top-down model, waarbij vanuit generalisatie uit het literatuuronderzoek naar waarde van de resultaten wordt gezocht (Boeije, 2005). Aan de hand van literatuur zijn codes opgesteld. Hierbij zijn de volgende hoofdthema's aangehouden: consent, seksuele grensoverschrijding en grenzen. De deductieve methode wordt vervolgens aangevuld met codes die vanuit inductieve analyse van de data zijn opgesteld. De inductieve methode is een bottom-up model, waarbij er vanuit de onderzoeksdata wordt gegeneraliseerd, hierbij wordt in de boeken gekeken hoe thema's als consent en grensoverschrijdend seksueel gedrag aan de orde komt in taal en verhaal (Boeije, 2005). De inductieve analyse bestaat uit drie fasen: open, axiaal en selectief coderen. Bij open coderen worden woorden die letterlijk in de tekst voorkomen genoteerd in de kantlijn. Deze staan dicht bij de data en gaan over iets dat mensen direct waarnemen. Na het open coderen zijn deze codes doorgelezen om thema's te herkennen. Thema's bevatten codes die over hetzelfde aspect van een sociaal verschijnsel gaan. De open codes zijn ondergebracht in axiale codes. Tot slot is er selectief gecodeerd, tekstfragmenten met dezelfde axiale codes zijn vergeleken waardoor er patronen zichtbaar werden. De naam van het patroon is een theoretisch begrip.

Na een inhoudsanalyse per boek, is de analyse van verschillende boeken met elkaar vergeleken op basis van overeenkomsten en verschillen in representatie. Op basis daarvan zijn de thema's: SGG, consent en grenzen in de voorlichtingsboeken beschreven en geïdentificeerd. In de

conclusie zijn de hoofd- en deelvragen met behulp van de resultaten beantwoord. In de discussie gereflecteerd op het de onderzoeksmethode, de conclusie en de overeenkomsten en verschillen hierin met het theoretisch kader. De verschillen zijn verrijkt met nieuw aangehaalde literatuur. Tot slot is op basis van de belemmerende factoren aanbevelingen gedaan voor vervolg onderzoek.

Het Centraal bestand kinderboeken (verder genoemd als CBK) is gebruikt om de voorlichtingsboeken te selecteren. Het CBK is onderdeel van het KB, de nationale bibliotheek van Nederland. Het CBK bevat 345.000 beschrijvingen van vooral Nederlandstalige kinderboeken van de 16^e eeuw tot nu en brengt de belangrijkste collecties van Nederland en Vlaanderen samen (*Centraal Bestand Kinderboeken (CBK)*, n.d.). Om boeken te selecteren voor het onderzoek zijn de zoektermen: *seksuele voorlichting*, *2018-* en *taalcode: Nederlandstalig* gehanteerd, de inclusiecriteria zijn weergegeven in Tabel 1. Bij materiaalselectie is alleen boeken aangevinkt.

Tabel 1

Geschiktheidscriteria voor voorlichtingsboeken over seksuele vorming in Nederland voor jongeren

	Inclusie criteria	Exclusie criteria
Doelgroep	Leeftijd: Nederlandse jongeren tussen de 10 en 18 jaar.	Alle andere leeftijden.
Voorlichtingsboeken	Thema's seksuele grensoverschrijding, consent en grenzen komen aan bod.	Thema's seksuele grensoverschrijding, consent en grenzen komen niet aan bod.
Land	Nederland	
Datum	Januari 2018 – januari 2024	Boeken die voor januari 2018 zijn gepubliceerd.
Taal	Nederlands	Boeken die niet In het Nederlands geschreven zijn of vertaald zijn naar het. Nederlands.

Dit levert 37 resultaten. Van deze 37 resultaten zijn er 10 voor tussen de 10 en 18 jaar en beschrijft de inhoud de thema's seksuele grensoverschrijding, consent en grenzen. Uiteindelijk zijn er zeven boeken meegenomen die het meest geschikt zijn voor de casestudie (zie Tabel 2 en Referenties van de voorlichtingsboeken).

Tabel 2

Seksuele voorlichtingsboeken

Titel	Auteur
Ik & Seks: het sekspositieve voorlichtingsboek voor jongeren	Belle Barbé
Seksualiteit en jouw relaties	Anna Claybourne
Het is heus niet raar hoor!: 16 verhalen & 16 gedichten over opgroeien en puberteit voor jonge tieners	Jeroen Hoogerwerf
123 superslimme dingen die je moet weten over liefde & seks	Mathilda Masters
Dokter Corrie geeft antwoord	Niki Padidar
Sex Education: eerste hulp bij het leven	Jordan Paramor
Doe het! : oké, we hebben het dus over seks	Hannah Witton

Deze zeven boeken zijn gelezen en alleen geschikte hoofdstukken zijn meegenomen in de analyse. De codering van onderzoeksdata is zowel handmatig als met de software Atlas.ti uitgevoerd. Atlas.ti is een coderingssysteem dat voor kwalitatief onderzoek ontworpen is waarmee op eenvoudige wijze betekenis verleent kan worden aan de data (Friese, 2021). Codering is eerst handmatig uitgevoerd om de context, emoties en interpretatie te waarborgen. Om consistentie in de resultaten te realiseren wordt alle data getoetst aan hetzelfde kader (Pleijter, 2006). Het overzicht van codes die zowel vanuit het deductief als inductief coderen zijn verkregen, is weer gegeven in bijlage B.

Om de kwaliteit van het onderzoek te waarborgen is er rekening gehouden met de betrouwbaarheid en validiteit (Pleijter, 2006). De betrouwbaarheid van een onderzoek gaat over de herhaalbaarheid van het onderzoek, waarbij dan dezelfde resultaten gevonden worden. Betrouwbaarheid bestaat uit interne en externe betrouwbaarheid. Interne betrouwbaarheid gaat over intersubjectiviteit en consistentie in de werkwijze wanneer er

meerdere onderzoekers deelnemen aan het onderzoek (Pleijter, 2006; Bryman, 2012). In dit onderzoek niet van toepassing. Externe betrouwbaarheid gaat over de repliceerbaarheid, onafhankelijke onderzoekers dienen met dezelfde onderzoeksmethode, opzet en techniek tot vergelijkbare resultaten te komen (Pleijter, 2006). Om de externe betrouwbaarheid te waarborgen zijn de stappen van het onderzoek nauw doorlopen en is er aan het theoretisch kader een ‘thick description’ toegevoegd (Geertz, 1973). Een thick description is een gedegen beschrijving van de context. Deze context helpt de lezer beeld te verkrijgen waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden en maakt dat er betekenis gegeven kan worden aan de resultaten. Tot slot heeft er peerreview plaatsgevonden, waarbij een collega buiten het onderzoek is uitgenodigd commentaar te leveren op verkregen codes en onderzoeksresultaten. Na het coderen zijn de gevonden codes beoordeeld door deze collega en deze vond de dat de codes passen bij de data.

De validiteit van het onderzoek gaat over overeenstemming van wat onderzocht wordt met de gevonden onderzoeksresultaten (Pleijter, 2006). Validiteit bestaat ook uit een intern en extern aspect. Interne validiteit gaat bij kwalitatief onderzoek over de geloofwaardigheid. Om dit te vergroten is de codeboom die verkregen is uit inductieve en deductieve analyse in de bijlage toegevoegd (bijlage B). Daarnaast zijn de thema’s grensoverschrijding en consent in het theoretisch kader dat gebaseerd is op wetenschappelijke literatuur gebaseerd. Externe validiteit gaat over de overdraagbaarheid van het onderzoek. Om dit te realiseren is opbouw van het onderzoek helder beschreven in de methode.

Resultaten

Gedurende de inductieve analyse zijn vier hoofdthema’s geïdentificeerd: grenzen, gezonde seksuele interactie, seksuele grensoverschrijding en online seksueel contact. In bijlage B is de codeboom toegevoegd die samengesteld is uit hybride coderen. In deductieve analyse is consent gesplitst in twee dimensies: extern en intern. Extern consent houden alle zichtbare, handelingselementen in die horen bij seksueel contact, intern consent gaat daarentegen over de niet zichtbare en emotionele elementen van seksueel contact. Bij het samenvoegen van de inductieve en deductieve codeboom zijn deze dimensies ondergebracht onder de gevonden thema’s uit de inductieve analyse. De thema’s gezonde seksuele interactie, online seksueel contact en seksuele grensoverschrijding zijn onder de dimensie extern consent geplaatst en het thema grenzen is onder de dimensie intern consent geplaatst. In de analyse worden deze dimensies apart uitgelegd. Er is verschil in hoe uitgebreid thema’s besproken worden. Thema’s die in de boeken uitgebreid aan bod komen, zijn in de resultaten ook

uitgebreid uitgelegd. Dit geldt bijvoorbeeld voor de thema's: grenzen, gezonde seksuele interactie en seksuele grensoverschrijding. Thema's die kort aan bod komen in de boeken, zijn in de resultaten dan ook kort besproken. Dit geldt voor het thema online seksueel contact. Per thema worden de codes en sub-codes onderbouwd en uitgelegd met voorbeelden uit de voorlichtingsboeken.

Intern consent

Grenzen

De dimensie intern consent bevat het thema grenzen. Met grenzen worden seksuele grenzen bedoeld. Deze grenzen zijn persoonlijk en kunnen daarom tussen individuen verschillen. Grenzen gaan over wat iemand fijn of niet fijn vindt aan seksueel contact. De grens ligt dat ergens daar tussenin. Dit thema bestaat uit de codes: kennis en emotionele en praktische vaardigheden.

Kennis heeft de sub-codes context en lichamelijke autonomie. Onder context worden in de boeken situaties besproken waarin het belangrijk is voor jongeren om op hun eigen grenzen te letten. Er worden voorbeelden besproken, er wordt specifiek ingegaan op druk van leeftijdsgenoten en het grijze gebied in seksuele interactie. Druk gaat over het gevoel dat ontstaat doordat de omgeving een mening heeft. *Seksualiteit en jouw Relaties* beschrijft dat jongeren zich onder druk gezet voelen en dat ze al seks moeten hebben, omdat 'iedereen' het doet (Claybourne, 2021, p. 20). Het grijze gebied wordt in *Sex Education* beschreven als situatie waarin het onduidelijk is wie waar zin in heeft (Paramor, 2021, p. 90). Wanneer er sprake is van twijfel in het grijze gebied worden er in *Sex Education* (Paramor, 2021, p. 88), *Dokter Corrie geeft antwoord* (Padidar, 2022, p. 148) en *Ik & seks* (Barbé, 2019, p. 95) tips aangedragen om met deze situatie om te gaan. Onder kennis van grenzen valt ook lichamelijke autonomie. In de boeken: *Doe Het!* (p. 117), *Seks Education* (p. 91), *Seksualiteit en jouw Relaties* (pp. 21, 26), *123 Superslimme dingen die je moet weten over Seks* (p. 130) en *Dokter Corrie geeft antwoord* (p. 88) wordt sterk benadrukt dat je zelf bepaalt wat er gebeurt met jouw lichaam en dat anderen daar niets mee te maken hebben.

De emotionele vaardigheid die in de data naar voren komt, is het kennen van je eigen grens. Zo staat in *Dokter Corrie geeft antwoord*: "Om erachter te komen wat jij wel of niet wilt, moet je vertrouwen op je eigen instinct." (Padidar, 2022, p. 148). Instinct is een ander woord voor intuïtie en wordt uitgelegd als: "Je voelt dan dat je iets niet leuk vindt of dat er iets niet klopt, zonder dat je weet waar dat gevoel vandaan komt." (Padidar, 2022, p. 148). Het kennen van je grenzen is voorwaardelijk voor gezonde seksuele interactie, zo staat in *Ik & seks* "Voelt iets niet goed, probeer dan te zorgen dat het stopt." (Barbé, 2019, p. 99). Dit

suggereert dat je zelf autonomie hebt over je eigen lichaam om te bepalen of een situatie mag stoppen.

Praktische vaardigheden bestaat uit de sub-code: grenzen aan kunnen geven.

De codes: eigen grenzen kennen en grenzen aan kunnen geven zijn nauw met elkaar verbonden. Het kennen van je grenzen is nodig om deze ook aan te kunnen geven. Zo staat er in *Ik & Seks*: “Bedenk van tevoren in welke handelingen je zin in hebt. Waar ben je aan toe? Hoe ver wil je gaan? En blijf je bij je standpunt of kun je nog verleid worden?” (Barbé, 2019, p. 95). Het aangeven van grenzen wordt weergegeven met praktische tips en voorbeelden van hoe je jezelf onder woorden kan brengen. *123 Superslimme dingen over Seks* bespreekt bijvoorbeeld de Ik ben geen HOND'- methode, waarmee geleerd kan worden hoe je je grenzen aangeeft (Masters, 2021, p. 130). Een praktisch voorbeeld ziet er als volgt uit: “Zeg duidelijk dat je het niet wil, probeer weg te lopen of roep om hulp.”.

Extern consent

De dimensie extern consent bevat het thema's: gezonde seksuele interactie, SGG en online seksueel contact.

Gezonde seksuele interactie

Het uitgangspunt bij een gezonde seksuele interactie is dat ieders gevoel en grens gerespecteerd wordt. Er dient door beide partners toestemming te zijn gegeven voor elke seksuele handeling. In de boeken zijn drie codes gevonden die het thema gezonde seksuele interactie beschrijven: voorwaarden, kenmerken en signalen.

Eerst wordt ingegaan op de voorwaarden van een gezonde seksuele interactie. Deze zijn vrijwilligheid, gelijkwaardigheid en wederzijdse instemming. Deze voorwaarden worden expliciet of impliciet beschreven, voorbeelden hiervan zijn dat *Doe het!* beschrijft dat instemming (consent) niet aan de orde kan zijn als er sprake is van een macht dynamiek, waardoor de interactie niet gelijkwaardig is omdat deze kwetsbaarheid met zich mee brengt en de mogelijkheid om macht te gebruiken en misbruiken (Witton, 2018, p. 123). Daarnaast staat in *Ik & Seks*: “Willen jullie dit allebei? Mooi, dan kun je ervan genieten!” (Barbé, 2019, p. 96), dat impliceert dat door wederzijds in te stemmen je samen kunt genieten en er een positieve seksuele interactie plaats kan vinden. De voorwaarde vrijwilligheid wordt gebiedend gericht op het beschermen van andermans grenzen, zo staat er in *Dokter Corrie geeft Antwoord*: “Iemand nooit overhalen of pushen verder te gaan of seks te hebben.” (Padidar, 2022, p. 152). Vrijwilligheid wordt ook beschreven gericht op het beschermen van eigen grenzen, door te benoemen dat de ander geen vorm van dwang mag uitoefenen.

Daarnaast wordt er in de voorlichtingsboeken ook aandacht besteed aan kenmerken van een gezonde seksuele interactie. Deze kenmerken informeren jongeren over waar zij recht op hebben tijdens seksuele interacties. De kenmerken van consent in een gezonde seksuele interactie zijn volgens de voorlichtingsboeken: respect, enthousiast gegeven, in volledige bewustzijn en toestemming is altijd in te trekken. Respect wordt weergegeven als dat er respect moet zijn voor elkaars grenzen, zo staat er in *Het is heus niet raar hoor!* (Hoogwerf, 2022, p. 51), *Dokter Corrie geeft Antwoord* (Padidar, 2022, p. 152), *Doe het* (Witton, 2018, p. 119) en *Ik & Seks* (Barbé, 2019, pp. 95, 98) dat wanneer iemand nee zegt het gewoon nee is. Enthousiasme wordt weergegeven als een signaal waar je naar kunt zoeken om zeker te weten of je handeling gewenst is, zo staat in *Doe Het!*: “Weet je wat opwindend is? Seks hebben met iemand die ongelooflijk enthousiast laat zien hoe ontzettend graag diegene ook seks met jou wil.” (Witton, 2018, p. 118). In volledige bewustzijn wordt weergegeven in relatie met alcohol en wanneer iemand slaapt of buiten bewustzijn is, zo staat in *Doe Het!* dat het toestemmen met een seksuele interactie onmogelijk is als iemand dronken is (Witton, 2018, p. 133). Instemming is altijd in te trekken wordt weergegeven als in *Seksualiteit en jouw Relaties* dat je altijd je gedachte mag veranderen (Claybourne, 2021, p. 18) of in *Seks Education* dat, als je iets eerder hebt gedaan met iemand, je niet verplicht bent om het nog eens te doen (Paramor, 2021, p. 91).

Tot slot bespreken de voorlichtingsboeken signalen van consent om een gezonde seksuele interactie te waarborgen. Deze signalen kunnen fysiek of verbaal zijn. Bij het bespreken van fysieke signalen worden vooral voorbeelden gegeven van hoe iemand reageert als hij of zij wel of niet instemt, *Sex Education* benoemt dat deze signalen in de vorm kunnen zijn van lichaamstaal, oogcontact en gezichtsuitdrukkingen (Paramor, 2021, p. 89). Fysieke signalen vinden altijd plaats in het grijze gebied en de enige manier waarop je echt kunt weten of iemand deel wil nemen aan de seksuele interactie is door het aan de ander te vragen. Verbale signalen zijn het gevolg van praten over seks.

Ik & Seks bespreekt ook de ‘Ben je oké’ campagne, die opgezet is om grensoverschrijding te voorkomen door mensen aan te sporen de vraag “ben je oké?” te stellen als je twijfelt of de ander ook wil (Barbé, 2019, p. 97). In *Ik & Seks* (Barbé, 2019, p. 95), *Seksualiteit en jouw Relaties* (Claybourne, 2021, p. 27), *Sex Education* (Paramor, 2021, p. 88) en *Doe Het!* (Witton, 2018, p. 121) wordt dit ook benadrukt, dus als je niet zeker weet of de ander wil, vraag het dan. Verder worden ook praktische voorbeelden gegeven om het gesprek te stimuleren, zo staat in *Dokter Corrie geeft Antwoord*: “Wil je ook? Vind je dit leuk? Weet je het zeker?” (Padidar, 2022, p. 152).

Seksuele grensoverschrijding

Het thema seksuele grensoverschrijding komt voort uit een seksuele interactie waarbij er sprake is van een vorm van dwang dus zonder vrijheid, gelijkwaardigheid of waarbij toestemming ontbreekt. Kortom, wanneer er niet aan de voorwaarden van consent voldaan wordt. Er wordt eerst ingegaan op de voorwaarden van consent, omdat schending hiervan direct betekent dat er sprake is van seksuele grensoverschrijding. Daarna wordt er ingegaan op de codes die seksuele grensoverschrijding weergeven, dit zijn: vormen van seksuele grensoverschrijding, context waarin dit plaats kan vinden, informatie voor als je slachtoffer bent en wetgeving.

Allereerst wordt er ingegaan op de voorwaarden van consent. Deze voorwaarden worden bij grensoverschrijding niet in ieder boek expliciet benoemd, er wordt bijvoorbeeld alleen wederzijdse toestemming benoemd. Zo staat in *Sex Education*: “Alles wat je met een ander kan doen op seksgebied moet gebeuren met wederzijdse toestemming. Is die er niet? Dan is er sprake van SGG of verkrachting.” (Paramor, 2021, p. 159). Bij het bespreken van SGG wordt de volgende aspecten beschreven: vormen en voorbeelden hiervan, welke context SGG plaats kan vinden, hoe het voelt en wat je moet doen als je slachtoffer bent en wat de wetgeving is rondom SGG.

In de boeken worden verschillende vormen van SGG besproken, namelijk: aanranding, misbruik, verkrachting en intimidatie. Deze vormen worden of letterlijk bij naam genoemd of er wordt een voorbeeld van gedrag besproken. In *Doe Het!* staat: “Seks zonder instemming is geen seks. Dat is seksueel misbruik, aanranding of verkrachting” (Witton, 2018, p. 117). Hier worden de vormen benoemd, maar geen uitleg gegeven van wat deze termen inhouden of hoe ze van elkaar verschillen. Het aspect toestemming komt wel in de definities terug. Zo beschrijft *Seksualiteit en jouw Relaties* verkrachting als seks met iemand hebben zonder zijn of haar toestemming (Claybourne, 2021, p. 22) en beschrijft *Sex Education* verkrachting als zonder toestemming de vagina, mond of anus van een ander penetreren (Paramor, 2021, p. 159).

Bij misbruik is het slachtoffer seksueel minderjarig (jonger dan 16) en is er over het algemeen ook sprake van een groot leeftijdsverschil (dader is een volwassene), in *Seksualiteit en jouw Relaties* wordt seksueel misbruik als volgt beschreven als: “Als iemand gedwongen wordt om seks te hebben, is dat seksueel misbruik, vooral als het slachtoffer onder de 16 jaar is.” (Claybourne, 2021, p. 23). Er worden ook voorbeelden genoemd van hoe de ander je in deze situaties zou behandelen, bijvoorbeeld door tegen je te zeggen dat je heel speciaal bent en dat ze je vriend of vriendin zijn (Claybourne, 2021, p. 23). Verschillende vormen worden

ook hetzelfde boek door elkaar gebruikt. Zo beschrijft *Seksualiteit en jouw Relaties* aanranding en seksuele intimidatie hetzelfde: “Iemands geslachtsdelen aanraken zonder toestemming, iemand op een seksuele manier vastpakken, aanraken, kussen of betasten zonder toestemming” of “ongepaste seksuele opmerkingen en gebaren maken naar iemand die dat vervelend vindt.” (Claybourne, 2021, p. 22).

Daarnaast wordt ook de context besproken waarin seksuele grensoverschrijding zich voor zou kunnen doen en wie de dader zou kunnen zijn. Voorbeelden die in de boeken genoemd worden zijn: bij de sportvereniging (Padidar, 2022, p. 148), thuis (Paramor, 2021, p. 159), op school (Masters, 2021, p. 131), bij opa en oma (Hoogerwerf, 2022, p. 48) of tijdens het uitgaan (Witton, 2018, p. 127). Als de dader wordt besproken zit daar een disclaimer bij, zo staat er in *Doe Het!:* “Het is een mythe dat de meeste verkrachtingen door een onbekende worden gepleegd. De kans is veel groter dat de dader iemand is die je kent” (Witton, 2018, p. 117). Dit wordt daarnaast ook in *Dokter Corrie geeft Antwoord* (p. 149), *Het is heus niet raar hoor!* (p. 48), *123 Superslimme dingen over Seks* (p. 131) en benadrukt.

Er wordt ook uitgebreid besproken wat je moet doen of hoe je je kunt voelen als je als je slachtoffer bent van seksuele grensoverschrijding. Dit is beschreven als aan de lezer gericht, vanuit de hoofdpersoon of vertellend over een derde persoon. Zo staat in *Dokter Corrie geeft Antwoord* de vraag: “Wat moe je doen als iemand over je grenzen heen is gegaan?” (Padidar, 2022, p. 153), waarna er aandacht is voor dat het gevoel van de lezer als deze slachtoffer is van grensoverschrijdend gedrag. In *Het is heus niet raar hoor!*, dat een verhalend boek is, staat een verhaal over SGG waarbij het slachtoffer achteraf zegt: “Ik voel me niet echt prettig onder deze ervaringen” (Hoogerwerf, 2022, p. 50). In *Seksualiteit en jouw Relaties* bespreken hoe een persoon zich kan voelen wanneer er iemand over zijn of haar grenzen is gegaan (Claybourne, 2021, p. 23). Naast dat je je heel naar kunt voelen kun je je volgens de voorlichtingsboeken ook schuldig voelen. In verschillende boeken wordt dit schuldgevoel aangehaald en sterk benadrukt dat het nooit de schuld is van het slachtoffer van grensoverschrijding (Witton, 2018, p. 143; Barbé, 2019, p. 98; Westera, 2020, p.; Claybourne, 2021, p. 23; Paramor, 2021, p. 159; Padidar, 2022, p. 152).

Er wordt ook praktische informatie gegeven voor als je slachtoffer bent van SGG. Allereerst wordt in alle zeven boeken, ondanks van de schaamte en het schuldgevoel die je kunt voelen na grensoverschrijding, benoemd dat je altijd je ervaring moet delen met iemand die je vertrouwt (Witton, 2018, p. 144; Westera, 2020, p.; Claybourne, 2021, p. 23; Masters, 2021, p. 133; Paramor, 2021, p. 161; Hoogerwerf, 2022, p. 50; Padidar, 2022, p. 153). Dit kan bijvoorbeeld aan een ouder (Masters, 2021, p. 144), een vriend of vriendin (Witton, 2018, p.

144), grootouder (Hoogerwerf, 2022, p. 50) enz. Zijn. Daarnaast worden er verschillende praktische tips aangeboden voor als je slachtoffer bent van een vorm van seksueel grensoverschrijdend, zo staat in *Ik & Seks* (Barbé, p. 23), *Doe Het!* (2018, p. 145), *Sex Education* (2021, p. 161) en *Seksualiteit en jouw Relaties* dat je aangifte kunt doen bij de politie (2021, p. 99), in *Het is heus niet raar hoor!* de site en het nummer van de kindertelefoon (Hoogerwerf, 2022, p. 51) en in *123 Superslimme dingen over Seks* een site waar je anoniem kunt chatten met een hulpverlener (Masters, 2021, p. 131).

Tot slot wordt SGG in relatie tot wetgeving beschreven. Dit gebeurt slechts in één van de onderzochte voorlichtingsboeken (Witton, 2018, pp. 132-136). Hierbij worden de leeftijden aangehaald waarbij seks strafbaar is en de wetsartikelen die erbij horen in het Wetboek van Strafrecht. Daarnaast wordt ook onderzoek naar zedendelicten besproken in de vorm van scenario's waarin je zelf kan bepalen of er een strafbaar feit is gepleegd en wat de wet zegt over verkrachting.

Ten slotte wordt de relatie tussen SGG en wetgeving behandeld in een van de onderzochte boeken. Dit omvat informatie over leeftijden waarop seksuele handelingen strafbaar zijn volgens het Wetboek van Strafrecht, evenals de behandeling van zedendelicten en scenario's waarin de wetgeving betreffende verkrachting wordt besproken.

Online seksueel contact

Het laatste thema dat in de boeken beschreven wordt in relatie tot SGG en consent is online seksueel contact. Dit houdt al het online verkeer in dat gezond of ongezond is. Ongezond online seksueel contact is online SGG. Dit gaat over de ongewenste verspreiding van seksueel getinte berichten, beeldmateriaal en kan samen gaan met dwang of afpersing. Online seksueel contact bevat de volgende codes: online veiligheid en online SGG.

In de boeken *Dokter Corrie geeft Antwoord*, *Ik & Seks*, *123 Superslimme dingen over Seks* en *Seksualiteit en jouw Relaties* wordt ook aandacht besteed aan SGG in de onlinewereld. Hoe dit wordt gedaan komt tussen boeken overeen, maar de vormen van online seksueel gedrag verschillen. Er wordt eerst een vorm gedefinieerd, de plek waar dit plaats kan vinden en wat jongeren kunnen doen om online veilig te blijven.

Dokter Corrie geeft Antwoord benoemt het als voorbeeld van een situatie wanneer je je grenzen aan moet geven. Zij bespreken de gevaren van het sturen van sexy foto's en dat als je twijfelt deze nooit moet sturen (Padidar, 2022, p. 149). Daarnaast beschrijft *Ik & Seks* dat digitale grensoverschrijding even erg is als offline grensoverschrijding en dat je op moet letten, omdat mensen zich online ook anders kunnen voordoen dan dat ze offline zijn (Barbé, 2019, p. 98). In *123 Superslimme dingen over Seks* worden de gevaren van het internet

beschreven en hoe je veilig kan blijven door vaardigheden aan te leren als blokkeren van mensen en je profiel af schermen (Masters, 2021, p. 132). Zij bespreken ook wat Groomen of Sextortion is en de negatieve kanten van sexting (Masters, 2021, p. 134). Ten slotte wordt er in *Seksualiteit en jouw Relaties* ook sexting en het sturen van seksuele foto's en video's beschreven (Claybourne, 2021, p. 24). Daarnaast bespreken zij de gevaren van online seksueel gedrag en hoe je je online veilig kan bewegen door met je ouders te delen met wie je chat of contact hebt online, het gebruiken van een online bijnaam, niet offline afspreken met iemand die je online hebt ontmoet en alle persoonlijke gegevens voor jezelf te houden (Claybourne, 2021, p. 25).

Conclusie

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvraag en deelvragen beantwoord met behulp van de resultaten. De analyse van voorlichtingsboeken over seksuele vorming in Nederland biedt inzicht in hoe de onderwerpen SG en SGG worden gerepresenteerd. Uit de inductieve analyse blijkt dat deze onderwerpen op een uitgebreide en gedetailleerde manier worden behandeld, met aandacht voor verschillende aspecten en dimensies van consent. In het theoretisch kader wordt de dimensies extern en intern consent besproken. In de analyse van de resultaten zijn de aspecten van consent aan deze dimensies opgehangen om de inhoud van de voorlichtingsboeken te beschrijven.

In dit onderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal: *Hoe wordt het onderwerp seksuele grensoverschrijding gerepresenteerd in voorlichtingsboeken voor jongeren tussen de 10 en 18 jaar over seksuele vorming in Nederland?*

Deze is opgedeeld in de volgende deelvragen:

- Uit welke relevante deelconcepten bestaat het concept seksueel grensoverschrijdend gedrag?
- Welke kennis en vaardigheden hebben jongeren nodig om SGG te voorkomen?

SGG bestaat uit verschillende relevante deelconcepten. Zo is consent centraal aspect, omdat zonder consent seksueel contact per definitie grensoverschrijdend is. Consent bestaat uit de dimensies intern en extern consent. Onder intern consent behoort het concept grenzen, wat is opgebouwd uit kennis, praktische en emotionele vaardigheden. Onder extern consent vallen de concepten SGG, gezonde seksuele interactie en online seksueel contact. SGG bestaat uit vormen, context, het slachtoffer en wetgeving. Gezonde seksuele interactie bestaat uit

kenmerken, voorwaarden en signalen. Online seksueel contact bestaat uit veiligheid en online seksueel grensoverschrijding.

Om SGG te voorkomen, hebben jongeren een combinatie van kennis en vaardigheden nodig. Dit omvat het begrip van informed consent, het ontwikkelen van empowerment en weerbaarheid. Informed consent houdt in dat jongeren begrijpen wat toestemming inhoudt en hoe ze die kunnen geven en ontvangen. Empowerment omvat het ontwikkelen van zelfvertrouwen en assertiviteit, zodat jongeren zich kunnen uitspreken en hun grenzen kunnen aangeven. Weerbaarheid gaat over het aanleren van strategieën om zichzelf te beschermen tegen grensoverschrijdend gedrag, zoals het herkennen van rode vlaggen in contact en het weten waar ze hulp kunnen zoeken.

In de voorlichtingsboeken wordt er duidelijk onderscheid maken tussen gezonde seksuele interactie en grensoverschrijdend gedrag. Gezonde seksuele interactie wordt gedefinieerd door voorwaarden zoals vrijwilligheid, gelijkwaardigheid en wederzijdse instemming, waarbij respect, enthousiasme en bewustzijn centrale kenmerken zijn. Aan de hand van concrete voorbeelden en signalen wordt jongeren geleerd hoe ze consent kunnen herkennen en communiceren, zowel verbaal als non-verbaal.

Daarnaast worden de verschillende vormen van SG en grensoverschrijdend gedrag besproken. Aanranding, misbruik, verkrachting en intimidatie worden behandeld met definities en voorbeelden, waardoor jongeren een goed begrip krijgen van wat deze termen inhouden en hoe ze dit kunnen herkennen. De context waarin SG kan plaatsvinden en een waarschuwing dat daders vaak bekenden zijn komen ook aan bod.

Een belangrijk aspect is de focus op het slachtoffer en zijn ervaring. Hoe slachtoffers zich kunnen voelen en welke stappen ze kunnen nemen om hulp te zoeken en zichzelf te beschermen worden toegelicht. De voorlichtingsboeken bieden praktische adviezen en strategieën, zoals het delen van hun ervaring met vertrouwenspersoon en het zoeken van professionele hulp. Het belang van het erkennen van gevoelens en het doorbreken van schaamte wordt benadrukt en er wordt duidelijk beschreven dat slachtoffers zichzelf niet de schuld moeten geven.

De online sociale wereld wordt in de voorlichtingsboeken ook meegenomen. Zaken als online seksueel gedrag en Sexting worden ook beschreven. De voorlichtingsboeken waarschuwen jongeren voor de gevaren van online interacties en bieden tips voor het veilig navigeren door digitale omgevingen.

Tot slot wordt de relatie tussen SG en wetgeving behandeld, dit is echter wel beperkt tot een van de boeken. Deze aanpak benadrukt het belang van juridische aspecten en het creëren van bewustzijn rondom de rechten en bescherming van individuen.

Discussie

In dit onderzoek zijn voorlichtingsboeken voor seksuele vorming geanalyseerd over hoe SGG hier in gerepresenteerd wordt. Allereerst worden de beperkingen en sterke punten van de onderzoeksmethode beschreven, daarna volgt een reflectie op de conclusie en tot slot zijn er aanbevelingen voor vervolgonderzoek gegeven.

Reflectie op de onderzoeksmethode

Beperkingen van het onderzoek is dat er geen rekening is gehouden met nuance, lading en dubbelzinnige betekenissen. De lading van de inhoud en of deze sekspositief is, is belangrijk bij seksuele voorlichting. Uit onderzoek blijkt de lading van de boodschap belangrijk te zijn voor de effectiviteit van de voorlichting. Voor jongeren geldt dat wanneer zij op positieve manier voorlichting krijgen, zij een plezierige eerste seksuele ervaring hebben. Er is dan al van tevoren nagedacht over wat voor hen een fijne eerste seksuele ervaring zou zijn (Boydell et al., 2021) en volgen minder negatieve ervaringen met seksuele interacties. Een ander nadeel van de onderzoeksmethode kan zijn dat er door eerst theorie vormen, een positieve bias ontstaan is. Hierdoor is er meer kans dat de theorie bevestigd wordt dan dat deze wordt verworpen. Deze bias kan al optreden bij het opstellen bij het opstellen de thema's die voortkomen uit het theoretisch kader (Hsieh & Shannon, 2005). Tot slot gaat een inhoudsanalyse gepaard met een mate van subjectiviteit, waardoor de betrouwbaarheid en validiteit van de resultaten negatief worden beïnvloed (Mortelmans, 2013). Sterke punten van het onderzoek zijn dat het de methode een transparant, repliceerbaar en reproduceerbaar proces beschrijft. Het onderzoek verloopt via een systematische procedure en kan eenvoudig worden herhaald (Mortelmans, 2013). Daarnaast zijn door combinatie van deductief en inductief coderen belangrijke contextuele aspecten van de data meegenomen. Tot slot is er een gedegen beschrijving van de context, een 'thick description' (Geertz, 1973) toegevoegd. Dit helpt de lezer een beeld te vormen van de context waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden en helpt betekenis te verlenen aan de resultaten.

Reflectie op de conclusie

Er is ook gereflecteerd op de conclusie. Wanneer de resultaten van het huidige onderzoek worden vergeleken met het theoretisch kader zijn er overeenkomsten op te merken, maar ook verschillen. De resultaten laten een bredere beschrijving van SGG zien, dan het

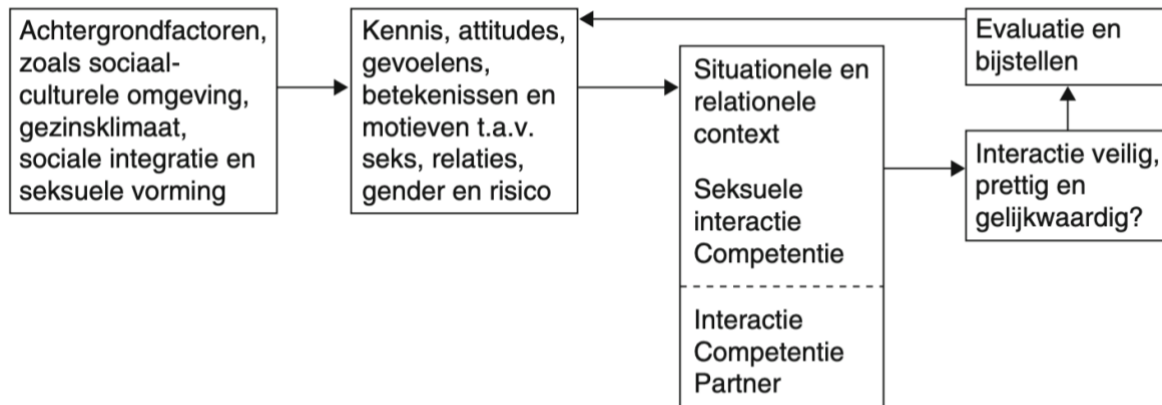
theoretisch kader. Het theoretisch kader is beperkt tot een beschrijving van het concept consent en het doel van seksuele voorlichting. Volgens de literatuur bestaat consent de aspecten: intern en extern consent (Javidi et al., 2022). Extern consent houdt het contact in dat in de sociale wereld plaatsvindt en is onder te verdelen in de deelconcepten: voorwaarden (Ryan et al., 1997) en kenmerken van consent (Friedman and Valenti 2008; Sundaram and Saunston 2016). Intern consent houden alle interne processen in die spelen bij een seksuele interactie en bestaat uit de deelconcepten: gevoelens (Jozkowski et al., 2014) en preventieve vaardigheden (Schippers et al., 2022). Het doel van seksuele voorlichting is het creëren van empowerment, om jongeren te leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen seksleven (Frans & Klai, 2005, p.7).

Online context van SGG is niet meegenomen. In onderzoek van Naezer (2019) komt naar voren dat dit tegenwoordig een veelvoorkomende vorm van SGG is. Om deze reden is het ook belangrijk om hier in seksuele voorlichting aandacht aan te besteden.

In de boeken wordt ook de sociale context waarin de seksuele interactie plaatsvindt uitgebreid besproken. Het model van seksuele interactiecompetentie te zien in figuur 3 (Vanwesenbeeck, Van Zessen, Ingham, Jaramazovic, & Stevens, 1999) laat zien dat de situationele en relationele context, samen met de seksuele interactie competentie en de interactie competentie van de partner, invloed heeft op de seksuele interactie en of dit veilig, prettig en gelijkwaardig verloopt. Daarmee is de situationele en relationele context belangrijke dimensie van consent.

Figuur 3

Model van seksuele interactie competentie

Noot. Overgenomen uit *Vanwesenbeek, Van Zessen & Stevens, 1999. p. 29*

De voorlichtingsboeken besteden ook aandacht aan hoe jongeren zich hier tegen kunnen beschermen tegen SGG. Volgens Brug et al. (2012) valt het bespreken van risico's onder primaire preventie. Dit dient altijd samen te worden besproken met manieren om jezelf te beschermen (Brug et al., 2012). Daarnaast worden ook de relationele kant van seksualiteit besproken, wat ook een belangrijk onderdeel is van seksuele voorlichting (Aggleton & Campbell, 2000; Gijs et al., 2009; Ingham, 2005). Ook komt lichamelijke autonomie en het recht om te kiezen met wie je seks hebt aan bod. Met voorlichting over deze onderwerpen kunnen negatieve ervaringen, zoals seks tegen iemands wil in, voorkomen worden (Gijs et al., 2009).

In hoeverre voorlichtingsboeken in het algemeen een preventieve werking hebben is echter niet duidelijk. In het CBK kwamen 37 fysieke boeken naar voren voor seksuele voorlichting voor jongeren tussen de 10 en 18 jaar vanaf januari 2018. Van deze boeken werd in slechts 10 boeken de onderwerpen SGG, consent en grenzen beschreven. Daarnaast is er echter geen inzicht in of jongeren deze boeken daadwerkelijk lezen en hoe zij dit doen, wanneer zij de boeken wel lezen. Om deze reden is het niet met zekerheid te zeggen dat de boeken een preventieve functie hebben in het voorkomen van SGG.

Aanbevelingen voor vervolg onderzoek

Op basis van de beperkingen van huidig onderzoek zijn er aanbevelingen te doen. Eerder is besproken dat de situationele en relationele context belangrijke dimensies zijn van

consent. Het uitgebreid beschrijven van deze dimensies in het theoretisch kader zou nuttig kunnen zijn om inzicht te verkrijgen in hoe de doelgroep de inhoud van de voorlichtingsboeken interpreteert. Daarnaast is het thema genderrollen niet meegenomen in de analyse van voorlichtingsboeken, terwijl literatuur stelt dat het bestaan hiervan een oorzaak is van SG en SGG (Adukia et al., 2022). Om deze reden zou men kunnen verwachten dat voorlichtingsboeken hier ook aandacht aan besteden om bewustwording bij jongeren te creëren op het gebied van genderrollen en wat deze met zich mee kunnen brengen. Advies zou zijn om gender rollen in vervolg onderzoek wel mee te nemen. Daarnaast is het interessant om te onderzoeken in hoeverre genderongelijkheid de relatie tussen seksuele partners en daarmee de relationele context van grensoverschrijding beïnvloed. Tot slot zou het interessant zijn om de rol te onderzoeken van voorlichtingsboeken te onderzoeken bij de ontwikkeling van seksualiteit bij jongeren en te onderzoeken hoe zij deze voorlichtingsboeken lezen. De rol van voorlichtingsboeken en hoe jongeren deze boeken lezen is te onderzoeken door middel van survey of observatie onderzoek af te nemen bij jongeren. Op deze manier zou er mogelijk inzicht verkregen kunnen worden in de preventieve werking die voorlichtingsboeken voor seksuele vorming hebben in Nederland.

Referenties

- Adams, R. (2008). *Empowerment, participation and social work*. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-05053-3>
- Adukia, A., Chiril, P., Christ, C., Das, A., Eble, A., Harrison, E., & Runesha, H. B. (2022). Tales and Tropes: Gender Roles from Word Embeddings in a Century of Children's Books. Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4221213>.
- Adams, Robert. 2008. *Empowerment, Participation and Social Work*. New York: Palgrave Macmillan.
- Aggleton, P., & Campbell, C. (2000). Working with young people towards an agenda for sexual health. *Sexual and Relationship Therapy*, 15, 283-296.
doi:10.1080/14681990050109863
- Akkersmans, M., Gielen, W., Kloosterman, R., Moons, E., Reep, C., & Wingen, M. (2020). Prevalentiemonitor huiselijk geweld en SG 2020. *Den Haag*.
<https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3019>

- Allen, L. (2005). *Sexual subjects: young people, sexuality and education*.
https://openlibrary.org/books/OL22708913M/SEXUAL_SUBJECTS_YOUNG_PEOPLE_SEXUALITY_AND_EDUCATION.
- Allen, L. (2011). *Young People and Sexuality Education: Rethinking key debates*.
<https://eric.ed.gov/?q=source%3A%22Palgrave+Macmillan%22&ff1=autAllen%2C+Louisa&id=ED528827>
- Armstrong, E. A., Gleckman-Krut, M., & Johnson, L. (2018). Silence, power, and inequality: An intersectional approach to sexual violence. *Annual Review of Sociology*, 44, 99-122.
- Blake, S., & Aggleton, P. (2016). Young people, sexuality and diversity. What does a needed and rights-based approach look like? *Sex Education*, 17(3), 363–369.
<https://doi.org/10.1080/14681811.2016.1233015>
- Boeije, H. R., (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Boom Koninklijke Uitgevers.
- Bryman, A. 2012. *Social research methods*. Oxford university press, 4th edition, 1-766.
- Boydell V, Wright KQ, Smith RD. A Rapid Review of Sexual Pleasure in First Sexual Experience(s). *J Sex Res*. 2021 Sep;58(7):850-862. doi: 10.1080/00224499.2021.1904810. Epub 2021 Apr 19. PMID: 33871295.
- Bragg, S., Ponsford, R., Meiksin, R., Emmerson, L., & Bonell, C. (2020). Dilemmas of school-based relationships and sexuality education for and about consent. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 21(3), 269–283.
<https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1788528>
- Brug, J., van Assema, P., Lechner, L. (2012). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering: Een planmatige aanpak*. Assen, Nederland: Van Gorcum.
- Burton, O., Rawstorne, P., Watchirs-Smith, L., Nathan, S., & Carter, A. (2021). Teaching sexual consent to young people in education settings: a narrative systematic review. *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 23(1), 18–34.
<https://doi.org/10.1080/14681811.2021.2018676>

- Buysse, A., Enzlin, P., Lievens, J., T'Sjoen, G., Houtte, M. van, Vermeersch, H., Dewaele, A., Caen, M., Elaut, E., Hellemans, S., Hendrickx, L., Pinxten, W., Symons, K., Vandamme, J., Houdenhove, E. van, Caenegem, E. van, Wierckx, K., Vermeire, K., Santos Santiago, A. dos, Schamp, J., Hevele, E. van, Brants, S. (2014). *Sexpert. Seksuele gezondheid in Vlaanderen. Valorisatierapport*. Gent: Academia Press.63460712454076.
- Byron, P., & Hunt, J. (2017). 'That happened to me too': young people's informal knowledge of diverse genders and sexualities. *Sex Education, 17*(3), 319–332.
<https://doi.org/10.1080/14681811.2017.1292899>
- CBS (2022) Emancipatiemonitor 2022.
- Centraal Bestand Kinderboeken (CBK). (n.d.). KBPro Website. <https://www.kb.nl/over-ons/diensten/cbk>
- De Graaf, H., Van den Borne, M., Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017) *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*, Utrecht/Amsterdam: Rutgers/SOA AIDS Nederland
- De Graaf, H., & Wijsen, C. (2017) (red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*, Delft: Eburon.
- Draijer, N., & Draijer, P. J. (1988). *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten: een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*.
- Ellsworth, E., (1989). "Why Doesn't This Feel Empowering? Working through the Repressive Myths of Critical Pedagogy." *Harvard Educational Review 59* (3): 297–325.
- Frans, E. & Franck, T. (2017). *Vlaggensysteem. Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. 6 e herziene druk. Antwerpen - Apeldoorn: Garant.
- Frans, E. & Klai, T. (2005). *Seksuele vorming: Raamwerk voor opvoeders, leerkrachten en voorlichters*. Geraadpleegd op 27 september, 2007 van http://www.sensoa.be/downloadfiles_shop/raamwerk_seksuele_vorming_2005.pdf

- Freire, Paulo. 2005 [1970]. *Pedagogy of the Oppressed*. 30th Anniversary Edition. Translated by Myra Bergman Ramos. New York: Continuum.
- Friedman, J., & Valenti., J., (2008) *Yes Means Yes! Visions of Female Sexual Power and a World without Rape*. Berkeley, USA: Seal Press.
- Friese, S. (2012). *Qualitative Data Analysis with ATLAS.ti*.
<https://doi.org/10.4135/9781529799590>
- Geertz, C. (1973). Thick description: Toward an interpretive theory of culture. In C. Geertz, *The interpretation of cultures: Selected essays* (pp. 3-30). New York: Basic Books.
- Gijs, L., Gianotten, I., Vanwesenbeeck, I., & Weijnenborg, P. T. M. (2009). *Seksuologie*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Girshick, L. B. (2002). No Sugar, No Spice: Reflections on Research on Woman-to-Woman Sexual Violence. *Violence Against Women*, 8(12), 1500–1520.
<https://doi.org/10.1177/107780102237967>
- Global Perspectives and Key Debates in Sex and Relationships Education: Addressing issues of gender, sexuality, Plurality and power. (2016). In *Palgrave Macmillan UK eBooks*.
<https://doi.org/10.1057/9781137500229>
- Gore, J., M., (1990). “What Can We Do for You! What Can ‘we’ Do for ‘You’?: Struggling over Empowerment in Critical and Feminist Pedagogy.” *The Journal of Educational Foundations* 4 (3): 5–27.
- Gripsrud, J. (2006). Semiotics: signs, codes and cultures. In M. Gillespie & J. Toynbee (Eds.), *Analysing media texts* (pp. 9-41). New York: Open university press.
- Hall, S. (2010a). Introduction. In S. Hall (Ed.), *Representation: cultural representations and signifying practices* (pp. 1-11). London: Sage.
- Hall, S. (2010b) *The work of representation*. In S. Hall (Ed.), *Representation: cultural representations and signifying practices* (pp. 13-64). London: Sage.

- Haneem, S., Deneerwan, M., Nor, M. M., & Shuradi, N. H. N. (2021). He took off my pants! The implementation of creative drama in a sex education module. *Research in Drama Education: The Journal Of Applied Theatre And Performance*, 27(1), 57–66. <https://doi.org/10.1080/13569783.2021.1962268>.
- Herweijer, L., & Vogels, R. (2004). Ouders over opvoeding en onderwijs. *Sociaal En Cultureel Planbureau*. <http://www.cbozeist.nl/docs/Ouders%20over%20opvoeding%20en%20onderwijs.pdf>
- Hickman, S. E., & Muehlenhard, C. L. (1999). “By the semi-mystical appearance of a condom”: How young women and men communicate sexual consent in heterosexual situations. *the Journal of Sex Research*, 36(3), 258–272. <https://doi.org/10.1080/00224499909551996>
- Hsieh, H.F. & Shannon, S.E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15, 1277-1288
- Ingham, R. (2005). ‘We didn't cover that at school’: Education against pleasure or education for pleasure? *Sex Education*, 5, 375-388. doi:10.1080/14681810500278451
- Javidi, H., Widman, L., Evans, R., & Lipsey, N. P. (2022). Internal consent, affirmative external consent, and sexual satisfaction among young adults. *Journal of Sex Research*, 60(8), 1148–1158. <https://doi.org/10.1080/00224499.2022.2048628>
- Jozkowski, K. N. (2013). The influence of consent on college students’ perceptions of the quality of sexual intercourse at last event. *International Journal of Sexual Health*, 25(4), 260–272. <https://doi.org/10.1080/19317611.2013.799626>
- Jozkowski, K., Z. Peterson, S. Sanders, B. Dennis, and M. Reece. 2014. “Gender Differences in Heterosexual College Students’ Conceptualizations and Indicators of Sexual Consent: Implications for Contemporary Sexual Assault Prevention Education.” *Journal of Sex Research* 51 (8): 904–916. doi:10.1080/00224499.2013.792326.
- Kohnstamm, R. (1997). *Kleine ontwikkelingspsychologie III, de adolescentie*. Houten: Bohn Stafloou Van Loghum

- Levin, D. E., PhD, & Kilbourne, J., EdD. (2009). *So sexy so soon: The New Sexualized Childhood and What Parents Can Do to Protect Their Kids*. National Geographic Books.
- Marcantonio, T. L., Jozkowski, K. N., & Lo, W. (2018). Beyond “Just Saying No”: a preliminary evaluation of strategies college students use to refuse sexual activity. *Archives of Sexual Behavior*, 47(2), 341–351. <https://doi.org/10.1007/s10508-017-1130-2>
- Mellins, C. A., Walsh, K., Sarvet, A. L., Wall, M., Gilbert, L., Santelli, J. S., ... & Hirsch, J. S. (2017). Sexual assault incidents among college undergraduates: Prevalence and factors associated with risk. *PLoS one*, 12(11), e0186471.
- Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*.
<https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002080773>
- Muehlenhard, C. L., Humphreys, T. P., Jozkowski, K. N., & Peterson, Z. D. (2016). The Complexities of Sexual Consent among College Students: A Conceptual and Empirical review. *the Journal of Sex Research*, 53(4–5), 457–487. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1146651>
- Naezer, M. (2019). Jongeren, sexting en SGG. *Bijblijven*, 35(6–7), 93–99.
<https://doi.org/10.1007/s12414-019-0057-z>
- Naezer, M., E.W.M. Rommes, and W.H.M. Jansen (2017). Empowerment through sex education? Rethinking paradoxical policies. *Sex Education*, 17(6): p. 712-728.
DOI:10.1080/14681811.2017.1362633
- Peterson, S. B., & Lach, M. A. (1990). Gender Stereotypes in Children’s Books: their prevalence and influence on cognitive and affective development. *Gender and Education*, 2(2), 185–197. <https://doi.org/10.1080/0954025900020204>
- Peterson, Z. D., & Muehlenhard, C. L. (2007). “Conceptualizing the “Wantedness” of Women’s Consensual & Nonconsensual Sexual Experiences: Implications for How Women Label Their Experiences with Rape.” *Journal of Sex Research* 44 (1): 72–88.

- Rasmussen, M. L. (2012b). *Becoming subjects: Sexualities and secondary schooling*. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9780203379684>
- Rijksoverheid. (2023). *Elkaars wensen en Grenzen herkennen, erkennen en respecteren*. In <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanpak-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-en-seksueel-geweld/documenten/rapporten/2023/01/13/bijlage-1-nationaal-actieprogramma-aanpak-seksueel-grensoverschrijdend-gedrag-en-seksueel-geweld-januari-2023>.
- Pleijter, A.R.J. 2006. Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap. Ubbergen: Tandem Felix, 1-243.
repository.ubn.ru.nl/bitstream/2066/56967/1/56967.pdf
- Rofes, E. (2005). *A radical rethinking of sexuality and schooling: status quo or status queer?*
<http://ci.nii.ac.jp/ncid/BA91026678>
- Rowlands, Jo. (1997). *Questioning Empowerment: Working with Women in Honduras*. Oxford: Oxfam
- Rutgers (2022) *Fenomenen van seksueel geweld in Nederland*.
<https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/3205/3300-fenomenen-seksueel-gweld-nederland-volledige-tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ryan, G. A., Lleversee, T., & Lane, S. L. (1991a). *Juvenile Sexual offending: causes, consequences, and correction*. <http://ci.nii.ac.jp/ncid/BA91399664>
- Ryan, G. A., Lleversee, T., & Lane, S. L. (1991b). *Juvenile Sexual offending: causes, consequences, and correction*. <http://ci.nii.ac.jp/ncid/BA91399664>
- Stevens, L. (2019). *Hoe legaal te flirten?*. Borgerhoff & Lambrigt
- Scharff, C. (2013). *Postfeminist education? Girls and the sexual politics of schooling*. *Feminist Media Studies*, 13(5), 895–896.
<https://doi.org/10.1080/14680777.2013.832549>
- Schippers, E. E., Hoogsteder, L. M., & Sweers, N. (2022). *Wat betekent #MeToo voor de behandeling en positie van plegers van SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND*

- GEDRAG? Justitiële Verkenningen, 8(4), 33–45.
<https://doi.org/10.5553/jv/016758502022008004004>
- Schmutzer, A. J. (2011a). *The long journey home: Understanding and Ministering to the Sexually Abused*. Wipf and Stock Publishers.
- Siddaraju, K. S. (2019). Pros and Cons of women empowerment. *Shanlax International Journal of Education*, 7(4), 38–41. <https://doi.org/10.34293/education.v7i4.566>
- The Rape Abuse and Incest National Network. (2021). *Sexual assault*.
<https://www.rainn.org/articles/sexual-assault>
- Torres, R. a. B. (2018). *Sex education: Global Perspectives, Effective Programs and Socio-cultural Challenges*.
- Van Berlo, W. (2022). #MeToo en de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag in Nederland. *Justitiële Verkenningen*, 8(4), 9–20.
<https://doi.org/10.5553/jv/016758502022008004002>
- Van Berlo, W., & Twisk, D. (2017) ‘Seksueel geweld en seksuele grensoverschrijding’, in: H. de Graaf & C. Wijsen (red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*, Delft: Eburon, p. 88-98.
- Van Berlo, W., Van Beek, I., Movisie, & Rutgers WPF. (2015). *Whitepaper SEKSUEEL GRENDOVERSCHRIJDEND GEDRAG en SEKSUEEL GEWELD*. Feiten en cijfers. Movisie
- Van Eerdewijk, Anouka, Franz Wong, Chloe Vaast, Julie Newton, Marcelo Tyszler, and Amy Pennington. 2017. *White Paper: A Conceptual Model of Women and Girls’ Empowerment*. Amsterdam: Royal Tropical Institute (KIT).
- Vanwesenbeeck, W. M. A., van Zessen, G., Ingham, R., Jaramazovic, E., & Stevens, D. (1999). Factors and processes in heterosexual competence and risk: an integrated review of the evidence. *Psychology & Health: Official journal of the European Health Psychology Society (EHPS)*, 14, 25-50. <https://doi.org/10.1080/08870449908407312>
- Willis, M., Hunt, M., Wodika, A., Rhodes, D. L., Goodman, J., & Jozkowski, K. N. (2019). *Explicit verbal sexual consent communication: effects of gender, relationship status,*

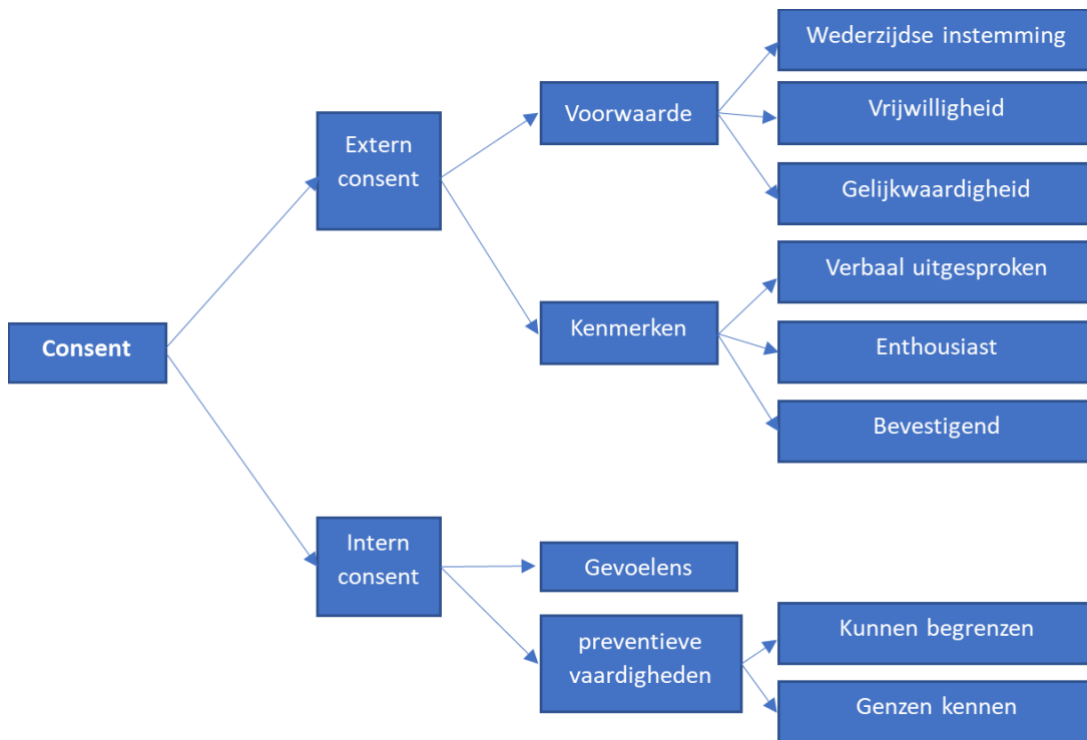
and type of sexual behavior. *International Journal of Sexual Health*, 31(1), 60–70.
<https://doi.org/10.1080/19317611.2019.1565793>

Referenties van de voorlichtingsboeken

- Barbé, B. (2019). Grenzen. In *Ik & Seks : het sekspositieve voorlichtingsboek voor jongeren* (pp. 94–99). Amsterdam: HarperCollins.
- Claybourne, A. (2021). Seksualiteit en jouw relaties (I. Schuurman, Ed.; E. Hoppenbrouwers, Trans.). Etten-Leur: Schoolsupport.
- Hoogerwerf, J. (2022). Vertellen? of toch niet? In *Het is heus niet raar hoor!: 16 verhalen & 16 gedichten over opgroeien en puberteit voor jonge tieners* (pp. 48–52). Levendig.
- Masters, M. (2021). 123 superslimme dingen die je moet weten over liefde & seks. In W. Magits & M. Luyens (Eds.), *123 superslimme dingen die je moet weten over liefde & seks*. Tiel: Lannoo.
- Padidar, N. (2022). Grenzen. In *Dokter Corrie geeft antwoord* (Tweede druk, pp. 146–153). Amsterdam: Uitgeverij De Harmonie.
- Paramor, J. (2021). *Sex Education : eerste hulp bij het leven : de no-nonsense seksvoorlichting waar je altijd al naar zocht* (Hagen Marie Lotte & N. Van Voorthuizen, Trans.). Amsterdam: Moon young adult.
- Witton, H. (2018). Instemming. In M. Leene (Trans.), *Doe het! : oké, we hebben het dus over seks* (pp. 116–145). Utrecht: Blossom Books.

Bijlage A.

Deductieve codeboom

Bijlage B.

Deductieve en inductieve codeboom

